

Прямухина Н. В.

Черкасский государственный технологический университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ И ИХ РОЛЬ ДЛЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье раскрыты теоретические особенности рыночных трансформаций. Определено, что их ключевой составляющей является регион со своими специфическими особенностями развития, восприятия и проявления рыночных изменений. Сформулировано концептуальное видение рыночных трансформаций в Украине и обоснована их значимость для определения будущих состояний, гармонизации и консолидации отношений, экономических интересов участников региональных рыночных отношений.

Ключевые слова: рыночные трансформации, квазирыночные процессы, транзитология, регион, информационная экономика.

Priamukhina N. V.

Cherkassy State Technological University

THEORETICAL FEATURES OF THE MARKET REFORMS AND THEIR ROLE FOR THE REGIONAL ECONOMY

Summary

In the article presents the theoretical aspects of market transformation. Determined, that their key component is the region with the specific features of the development, perception and existence of market changes. Formulated a conceptual vision of market transformations in Ukraine and substantiates the importance of the economic transformation of the market to determine future States, harmonization and consolidation of relations of economic interests of participants of the regional market relations.

Keywords: market transformation, quaset processes, transitology, region, information Economics.

УДК 334.785.2.001.85(47)

Різак Т. В.

Ужгородський національний університет

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ

Стаття присвячена проблемам зарубіжного досвіду діяльності кластерів в контексті їх класифікації (розподіл за типами кластерів). Проаналізовано англо-американський варіант кластеризації у США, Великобританії, Канаді та Японії, а також кластерні моделі в континентальній Європі на прикладі Німеччини, Франції, Фінляндії. Серед європейських країн з перехідною економікою виділені провідні кластери Угорщини, для розвитку яких є всі передумови на Закарпатті.

Ключові слова: кластер, зарубіжний досвід, класифікація, глобалізація, англо-американський варіант, континентальна Європа, країни з перехідною економікою.

Постановка проблеми. Міжнародний досвід здійснення кластеризації в національних економіках промислово-розвинутих країн та європейських країн з перехідною економікою є актуальною і важливою проблемою соціально-економічного розвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжний досвід функціонування і розвитку кластерів та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн світу всебічно дослідили та обґрунтували М. Енрайт [1] та С. Розенфельд [2], С. Соколенко [3], Г. Семенов і О. Богма [9] та ін.

Метою статті є узагальнення міжнародного досвіду функціонування кластерів в умовах глобалізації та регіоналізації, які є потенційними двигунами економічного зростання національних економік.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день вже накопичені значний зарубіжний досвід та досягнення позитивних результатів від діяльності кластерів, що сформувалися, як правило, на добровільній приватній ініціативі та за посередництвом й участю центральних органів влади. Цей досвід особливо цінний для України та її регіо-

нів. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження М. Енрайта [1, с. 59], який, удосконаливши класифікацію кластерів за методикою С. Розенфельда [2], розробив схему глобального розподілу кластерів різного типу (табл. 1)

Таблиця 1
Глобальний розподіл за типами кластерів

Типи кластерів	Кількість	Частка в %
Працюючі	98	61,3
Приховані	25	15,6
Потенційні	28	17,5
Політично керовані (Policy driven)	6	3,8
Приймаючі бажане за дійсне (wishful-thinking)	3	1,8
Всього	160	100

Доповнено автором

У наведеній таблиці категорія wannabe С. Розенфельда була розподілена М. Енрайтом ще на три категорії:

- **потенційні** (ті, що мають необхідні дані для успіху);
- **політично керовані** (які мають підтримку уряду, але не володіють критичною масою);
- **приймаючі бажане за дійсне** (не мають ніяких особливих переваг, крім бажання сформувати кластер).

Наведена вище таблиця 1 є результатом аналізу 160 кластерів, відібраних по всьому світу за наведеною часткою (в %). Автор статті додатково розрахував кількість кластерів за їх типами.

До кінця XX ст. кластери існували як в усіх розвинених європейських економіках, так і в промислово розвинутих країнах інших континентів, для яких характерний англо-американський варіант кластеризації (передусім для США, Великобританії, Канади, Японії).

Відмітну рисою кластера для Сполучених Штатів Америки є його інноваційна орієнтованість, у зв'язку з чим завдання з формування і зміцнення регіональних інноваційних кластерів у США було внесено до переліку найважливіших національних пріоритетів. Найвизначнішою подією в кластеризації цієї країни є створення кластеру у Силіконовій долині (Silicon Valley, SV) у відсталому сільськогосподарському регіоні Півдня, на базі якого існує більше двох десятків тисяч венчурних компаній, інвестиції в котрі у 2000 р. склали 69,8 млрд. дол. (у 1991 р. – 2 млрд. дол.), а кількість працюючих – понад 2,5 млн. чоловік. Найновіші кластерні структури виникли в останнє десятиріччя XX ст., серед них «Новий Детройт», розвиток якого продовжується і в XXI ст. Це – найсучасніший центр автомобілебудування Сполучених Штатів, що практично повністю сформувався внаслідок розміщення в південних штатах країни автомобільних гігантів з інших країн, а саме: Mercedes-Benz (Німеччина), Honda (Японія), Hyundai Motors Company (Південна Корея), які були найбільшими інвесторами у будівництві відповідно автоскладального підприємства та двох автомобільних заводів. Три названі основних автоконцерни, що створили свої підприємства в штаті Алабама, започаткували виникнення різних видів споріднених виробництв. Зокрема, корейські автомобілебудівники спорудили свій завод в м. Монтгомері, використавши під об'єкти забудови понад 1 700 акрів землі і вклавши в його розвиток понад 1 млрд. доларів. Загальний обсяг інвестицій в автопромисловість цього штату за останнє десятиріччя минулого століття склав більше 6 млрд. доларів.

Характерним для американських кластерів є те, що, по-перше, майже всі такі кластери беруть участь у глобальній конкурентній боротьбі, а по-друге, вони є цілком незалежними від держави. При цьому головні складові діяльності кластерів в наступному: пріоритет розвитку інноваційності; активний розвиток різних видів партнерства між кластерами. Крім того, важливо, що при створенні і розвитку кластерів забезпечується вирішення наступних завдань: 1) пов'язати регіональні і глобальні фактори розвитку в процесі їхнього формування; 2) визначити необхідну і доцільну структуру кластеру, що формується.

Додержуючись у своїй промисловій політиці реалізації концепції «третього шляху», США досягли успіхів у піднесенні своєї конкурентоспроможності. На сучасному етапі багато держав реалізують концепції свого сталого розвитку з урахуванням багатого досвіду США, використовуючи його у створенні науково-технічних парків, інкубаторів, агломерацій фірм, технополісів, наукоградів, різ-

них партнерств, привносячи до цього процесу специфіку, що є характерною для відповідних регіонів [3, с. 416]. Досвід американських кластерів з електроніки і комп'ютерів, розфасування харчових продуктів, виробів із деревини, шкіряних виробів, молочних продуктів, м'ясних виробів та інших надзвичайно цінний і для регіонів України.

Кластерні ініціативи у Великобританії демонструють такі провідні регіони, як Шотландія, Уельс, Північна Ірландія і північний схід Англії, серед яких найбільший інтерес і представляє кластерна модель Шотландії, яка стала зразком для кластеризації об'єднаної Європи і яку багато аналітиків визначили унікальною щодо політичного й інституціонального навколишнього середовища громад цієї країни [4]. Відмітимо, що шотландська модель регіонального розвитку була рекомендована Європейською комісією для впровадження в країнах – учасниках ЄС. Водночас бажання різних регіонів ЄС копіювати шотландську модель було явно недостатнім, тому що в зв'язку з особливостями регіонального керування Единбург здавна мав контроль над податковою, економічною і монетарною політикою Шотландії, тоді як інші регіони Європейського Союзу не мали такого права [3, с. 423].

Відмітимо, що у Шотландії і Північній Ірландії провідну роль у здійсненні регіональної промислової політики відіграють регіональні агентства розвитку, головною метою яких є залучення іноземних інвестицій як основного елементу стратегії економічного розвитку. Діяльність Регіонального агентства розвитку (RDAs) у Шотландії заснована на п'яти основних принципах – відповідальності, підзвітності, стійкості, доповнюваності, інтеграції. Невипадково, що в даний час багато регіонів у розвинутих країнах світу розглядають кластерну концепцію Шотландії як найбільш ефективний шлях регіонального економічного піднесення [5, с. 17].

Кластерні ініціативи у Великобританії також взаємопов'язані з функціонуванням фінансового кластера Лондона. Ще століття тому А. Маршалл, розглядаючи проблеми індустріалізації півночі Англії, писав про роль спеціальних навичок і майстерності, які особливо характерні для лондонського кластера. З цього приводу англійський економіст Б. Едвардс ще у 1998 р. в журналі *The Economist*, аналізуючи діяльність найбільших світових фінансових центрів, у тому числі Лондона, стверджував: «Розвиток фінансових ринків вимагає широкого спектра талантів, і кластери сприяють цьому, координуючи їх» [6, с. 188].

Територіальний розвиток кластерів характерний також для всіх провінцій Канади. У кожній з них основний акцент спрямовується на розвиток інноваційності і впровадження високих технологій. Найбільш характерним для Канади є розвиток провінції Онтаріо, уряд якої ще у 1993 р. оголосив про об'єднання значної кількості різних програм розвитку в одну загальну, яка отримала назву jOCA (jobs Ontario Community Action), консолідувавши в собі 22 програми, що раніше виконувалися під керівництвом шести міністерств.

Інноваційний крок створення Програми jOCA вимагав подальших управлінських інновацій, однією з яких стало створення CEDS (Community Economic Development Secretariat) – Секретаріату з економічного розвитку громад, завданням якого стало пов'язування воедино всіх елементів Програми jOCA [7 с. 35]. Відмітимо, що нові шляхи в організації ТР (територіальний розвиток) допомогли Канаді в стислі строки одержати один із найвищих результатів серед країн ОЕСР у кластеризації сво-

єї економіки, а програми розвитку кластерів здійснюються у всіх провінціях країни. У результаті ефективної політики територіального розвитку на основі кластерів Канада вступила у ХХІ ст. як одна з країн з найбільш динамічною економікою у світі, в тому числі і щодо конкурентоспроможності

Англо-американський варіант кластеризації також характерний для Японії, реструктуризація економіки якої здійснена через кластери. При цьому стимулятором оздоровлення економіки цієї країни виступили технополіси. Поставивши за мету прискорення регіонального розвитку, заснованого на високотехнологічних промислових комплексах у конкретно обраних регіонах, Японія в 1983 р. законодавчо затвердила концепцію технополісів. Кожному технополісу в регіоні надавалася підтримка щодо напрямів, орієнтованих на активізацію удосконалення регіональних технологій і розвитку виробництва нових виробів. В умовах жорсткого державного регулювання така політика сприяла піднесенню рівня регіональних технологій зокрема та рівня японських технологій загалом. Таку тенденцію підтверджує багато японських та іноземних дослідників, які оцінювали ефективність технополісів у Японії за останній період [8, с. 67].

На основі технополісів та технопарків, передусім в умовах нової регіональної політики на Хоккайдю, яка розповсюдилась і на інші регіони країни, досягнуті значні успіхи у формуванні промислових кластерів, які відіграли провідну роль в реструктуризації та оздоровленні економіки Японії.

Кластерні моделі в континентальній Європі на протилежність англо-американському варіанту мають свої відмінності. Зокрема, різновиди промислових кластерів характерні для інноваційної моделі Німеччини, Франції, оскільки в цих країнах попередниками кластерів були наукові парки і поліси. В інноваційній моделі Німеччини виділяють три різновиди промислових кластерів (ПК1, ПК2, ПК3), серед яких:

– ПК1 – виникають серед фірм, що мають підрозділи з дослідження і розвитку та проводять великі внутрішні дослідження, і сформували базу необхідних знань. Відображаючи специфічний потенціал компаній і інтелектуальний капітал, створюється і функціонує формальний механізм передавання технологій;

– ПК2 – виникають між фірмами, що здійснюють власну діяльність у сфері дослідження і розвитку, котра хоч і недостатньо формалізована, але все ж створює значущі для компанії основи сприйняття і поглинання ноу-хау;

– ПК3 – виникають на основі інноваційних фірм, що не мають підрозділів дослідження і розвитку, крім своїх власних новаторських якостей. Ці кластери дуже розраховують на ринково орієнтовані ноу-хау від споживачів і постачальників.

Першість у Німеччині щодо сфери високих технологій займає кластер у Гамбурзі, другу позицію – кластер у Франкфурті, третю – кластер у Дрездені. У Німеччині був здійснений варіант третього шляху, відмінною рисою якого стала його національна орієнтованість при відкритості для глобальної економіки. Така специфіка пояснювалась впливом історичних і культурних особливостей традиційного німецького суспільства. Ужгороду у сфері кластеризації необхідно використати досвід колишнього міста-побратима ФРГ щодо створення і функціонування кластерів на його території.

Французький варіант соціально-економічного розвитку характеризується всебічним втручанням держави як у виробничі процеси, так і в глибин-

ні відтворювальні механізми. У розвитку процесу регіоналізації, облаштуваності територій і формування кластерів важливу роль відіграють платформи місцевої ініціативи, що виникли у Франції на початковому етапі децентралізації керування. Перші кластери були створені у 1981 р., у 2000 р. їх було 220, а в 2002 р. – більше 250.

Для кластеризації Франції характерний тісний взаємозв'язок окремих видів діяльності з кластерами. Так, розвиток туризму пов'язаний з 14 кластерами, серед яких кластери яхт для відпочинку, виноробства, гранітних кар'єрів, оздоровчий та лікувальний, сувенірний, лікування людей з порушеними функціями руху та ін. Досвід діяльності таких кластерів особливо цінний для Одеської та Закарпатської областей.

Мережеве співробітництво і благоденство нації демонструє Фінляндія. Вона передусім демонструє приклад раціонального використання свого географічного місця розташування з метою піднесення загальнонаціональної економіки і стимулювання розвитку депресивних регіонів [9, с. 36–37; 10, с. 7].

Серед аналізованих типів кластеру найбільш стійким є лісовий, а досить стійкими – сектор кольорових металів та енергетики. До потенційних кластерів належить хімічний, захисту навколишнього середовища й охорони здоров'я, що дають значний внесок у розвиток ряду інших галузей і встановили зв'язки з іншими кластерами країни. Фінський досвід щодо державної економічної та промислової політики, зокрема, кластерної лісової політики, має велике значення для регіонів Західної України, які в достатній мірі забезпечені лісовими ресурсами.

Науковий і практичний інтерес викликає кластеризація в соціальній ринковій економіці Австрії. Прикладом успішного застосування політики, орієнтованої на кластеризацію економіки, є окрема ініціатива Австрійського фонду підтримки промислових досліджень, яка була спрямована на розвиток усього промислового комплексу у сфері обробки деревини, включаючи стійкий розвиток місцевої сировинної бази й удосконалення традиційних напрямків переробки, ремесел, виробництва паперу та ін. Формування деревооброблювального кластеру здійснювалося з метою створення фундаменту для впровадження сучасних виробничих процесів і вдосконалення готової продукції [11].

Серед великої кількості кластерів Австрії для західних регіонів, в тому числі Карпат України, заслуговує на увагу діяльність таких кластерів: харчової продукції, технології для АПК, будівництво заводів, будівництво електростанцій, екологічні, деревообробки, біомолока, будівництво готелів та дерев'яних споруд, будівельних матеріалів, технології будівництва заводів, кооперація з південно-європейськими країнами та ін.

Серед європейських країн з перехідною економікою найвагоміші здобутки у кластеризації своїй економіці продемонстрували Угорщина та Польща. Для Закарпатської області особливий інтерес представляють угорські кластери термальних вод, геотермальної енергії, деревообробки, фруктовий та ін.

Висновки і пропозиції. Світовий досвід кластеризації засвідчує, що мережеві структури на місцевому, регіональному і національному рівнях, передусім промислові кластери, є потенційними двигунами економічного зростання й інновацій. На сьогоднішній день уже нагромаджений значний досвід та досягнення позитивних результатів від діяльності кластера, що сформувалися як на добровільній приватній ініціативі, так і за посередництвом та участю центральних органів влади.

Цей досвід особливо цінний для регіонів України, в тому числі і щодо класифікації кластерів (С. Розенфельд, М. Енрайт та ін.).

1. Узагальнено досвід і практику створення та функціонування кластерів у США, Великобританії, Канаді та Японії, для яких характерний англо-американський варіант кластеризації. Проаналізовані кластерні моделі в континентальній Європі, зокрема, різновиди промислових кластерів в інноваційній моделі Німеччини, Франції, попередниками кластерів яких були наукові парки і технополіси.

2. Науковий і практичний інтерес для Українських Карпат представляють фінські кластери лісового господарства, енергетичний, із захисту навколишнього середовища та ін. Для регіонів Західної України більшу цінність представляє досвід Польщі та Угорщини щодо кластеризації економіки. Зокрема, на території Угорщини ефективно функціонують кластери термальних вод, геотермальної енергії, транскордонні, фруктовий та ін., для створення яких є всі передумови в Закарпатській області.

Список літератури:

1. Enright M. J. The Globalisation of Competition and the Localisation of Competition: Policies Toward Regional Clustering, in N. Hood, The Globalisation of Multinational Enterprise Activity and Economic Development, MacMillan, London, 2000. – P. 59.
2. Rosenfeld S. A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development, European Planning Studies, 1997. – № 5.
3. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
4. Fairley J. and Lloyd G. Enterprise in Scotland – a midterm assessment of an institutional innovation for economic development, Regional Development Agencies in Europe. London: Jessica Kingsley Publishers, 1998. – P. 16–31.
5. Best M. The New Competition: Institutions of Industrial Restructuring, Cambridge: Polity Press, 1990. – P. 17
6. FT Survey, Cambridge and its Region, 27 Jan. 2000. (The Economist, E. Edwards, London, World Financial Center, May 18th 1998).
7. Miller, Riel. Measuring What People Know: Human Capital Accounting for the Knowledge Economy, OECD, Paris, 1996. – P. 35.
8. Yoshino M. Y. Strategic Alliances: An Entrepreneurial Approach to Globalisation, Harvard College, 1995. – P. 67.
9. Семенов Г.А., Богма О.С. Національний кластер – новий шлях для прискорення економічного та інноваційного розвитку зростання України / Г.А. Семенов, О.С. Богма // Вісник економічної науки України. – 2006. – № 1. – С. 127–133.
10. Schienstock G. & Härmäläinen T. Transformation of the Finish Innovation System: A Network Approach, Helsinki, Sita, 2001. – P. 7.
11. Bayer K. and W. Polt. Zwischen Rohstoff und Finalprodukt: Die wirtschaftliche Wettbewerbsfähigkeit des Wirtschaftsbereiches Holz-Papier, TYP, Vienna, 1993.

Ризак Т. В.

Ужгородський національний університет

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ

Резюме

Проанализирован англо-американский вариант кластеризации в США, Великобритании, Канаде и Японии, а также кластерные модели в континентальной Европе на примере Германии, Франции, Финляндии. Среди европейских стран с переходной экономикой выделены ведущие кластеры Венгрии, для развития которых есть все предпосылки на Закарпатье.

Ключевые слова: кластер, зарубежный опыт, классификация, глобализация, англо-американский вариант, континентальная Европа, страны с переходной экономикой.

Rizak T. V.

Uzhgorod National University

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF CLUSTERS

Summary

The article is devoted to the problems of international experience of clusters in the context of their classification (breakdown by types of clusters). Analyzed the Anglo-American version of clustering in the US, UK, Canada and Japan, and cluster model in continental Europe the example of Germany, France and Finland. Among European countries in transition leading Hungarian clusters for development which are all prerequisites in Transcarpathia.

Keywords: cluster, international experience, classification, globalization, Anglo-American version, continental Europe, the countries in transition.